

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / B. Luiten

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **377**

B. Luiten

Kind en eredienst
een spanningsveld?

MEDITATIEF **381**

J.W. Roosenbrand

Inspirerend voorbeeld

WANDELEN MET GOD **382**

J. Luiten

Rust of stress
(4e gebod)

OPVOEDING
EN ONDERWIJS **384**

Jetze J.D. Baas

Een vergeten groep?

LITURGIE
EN GEMEENTE **388**

J.P.C. Vreugdenhil

Een spiegel?
De geschiedenis

en verder...

Boekbespreking
Meegelezen
Uit de kerken

KIND EN EREDIENST, EEN SPANNINGSVELD?

*H*et onderwerplaat ons niet met rust. Telkens wordt er weer naar de pen gegrepen, met de bedoeling *een* stap verder te komen.

Want het kind in de eredienst zit nog niet zo lekker, terwijl *he* er wel *bij* hoort.

Ouders trekken aan *de* bel, Ze waarschuwen *ons*, dat hun *kinderen* in de kerkdienst veel van hun enthousiasme kwijtraken. Kun het niet waf kind-vriendelijker *allemaal*?

Aan de andere kant lijken we liturgisch met de rug tegen de muur te staan. Echte aanpassingen naar *hef* niveau van een 4 tot 8-jarig kind zitten er gewoon niet in. Misschien een kort moment, maar niet integraal. Als de gemeente dat al accepteert, tenminste,

Het lijkt wel een tegenstelling: de inhoud van de eredienst en het niveau van het kind, Vandaar die spanning, voortdurend, rondom dit onderwerp, en de blijvende *onvrede* bij *veel* ouders.

Maar dat kan uiteraard nooit Gods bedoeling zijn.

Mijn **voornemen** is, in dit eerste artikel een soort oriëntatie te geven aangaande de stand van zaken. Vervolgens wil ik in een volgende bijdrage voorzichtig proberen een **weg** te wijzen.

Kinderen horen erbij

Een buitengewoon belangrijk element in de gemeente is, dat de kinderen er **helemaal** bij horen. Dit onderscheidt de **gereformeerde** kerken van allerlei religieuze **groeperingen**, die **vandaag** toch zo'n **opmerkelijke** werfkracht bezitten. De evangeliegemeenten bijv. hebben als uitgangspunt, dat de gemeente bestaat uit wedergeboren christenen. Voor kinderen is daar wel aandacht, maar **ze horen er** pas echt bij wanneer zij eerst zelf voor **Jezus**

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS.
A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. G. GUNNINK,
DRS. B. LUITEN, DRS. K. DE WIES.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

H. PRINS, Buiten Nieuwstraat 86-1, 8261 AX
Kampen, Tel. (053) 3331335

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 90,00 per jaar; f 49,00 per halfjaar; studenten f 74,50 per jaar (binnenland). Buitenland: f 149,00 per jaar (Europazeepost). Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 2,05 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah.
 Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0.95 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen u t dii blad over te nemen.

ISSN 0168-5191

kiesen. Dit maakt, dat de evangelische christen zijn leven lang leert terugvallen op **zijn** eigen keus. Daar begint het **mee!** En zeker, met die keus kan **hij mooie dingen doen, voorzover** wij kunnen zien. Maar wie **kinderen** weghoudt uit de gemeente, hen niet meerekent, doet aan **Gòd** te kort! En aan die kinderen, uiteraard.

Wanneer we de bijbel **nagaan, hoe de HERE** denkt **over de jeugd** onder zijn volk, dan komen **we** keer op **keer** onder **indruk** van zijn spreken en handelen waarin met grote stelligheid de kinderen net zo goed begrepen zijn als de volwassenen. De God van Abraham is net zo **goed** de God ook **van** diens **kinderen**. Dat wordt in **één** adem **gezegd**.¹ Bij de uittocht uit **Egypte** gaan de kinderen **mee**, met hun **ouders** trekken **ze door** het water en door de woestijn, worden ze geleid en **verzorgd** door Christus **zelf**.² Ja, het **zijn** de kinderen van de uittocht, die later **als** volwassenen het land Kanaän binnengaan.

De kinderen krijgen het ingeprent, dat de **HERE** ook hùn God is, van **jongsaf aan**.³ **Speciaal voor** hen komt er een gedenkteken bij de Jor-
daan, **om** zelfs na vele jaren nog te leren dat **ook zij door** God werden gekend, **tóen** al, **en door** het water werden heengevoerd...⁴ Ze zijn erbij, wanneer de wet wordt **voorgelezen**.⁵ Vaak worden ze in **één** adem met de volwassenen **genoemd**.⁶

De belofte van de Heilige Geest is voor de gelovige ouders en hun kroost. De redding en de toekomst van de **kinderen** krijgen **speciale aandacht**.⁷ De lammetjes **draagt** de Herder op zijn **arm**, wanneer Hij de kudde **voortleidt**.⁸ Z6 heeft God zijn verbond opgericht en **inhoud** gegeven, dat **Hij** nu uitbreidt over alle volken. Komen mensen tot bekering, dan wordt **heel** hun huisgezin in het heil **betrokken**. "Soms worden **kinderen ook apart** aangesproken." In ieder geval werden ze **door Jezus ontvangen**, Hij gaf ze persoonlijk **macht** en Hij nam het ieder zeer

kwijk die dacht dat ze **daar** te jong voor waren.¹²

Dus de **kinderen** horen erbij, **helemaal**, daar kan echt geen twijfel over **zijn**. Niet omdat ze al zo goed kunnen geloven of kiezen, maar omdat **Gòd** hen erbij rekent, van **jongsaf aan**. **Zo is** zijn **verbond**. Dit **mogen** we in **geen** geval kwijt-raken in ons kerkeiijk leven. Ieder voorstel over de eredienst en de plaats van het **kind** erin zal hiermee moeten rekenen. Anders eren we de **HERE niet, maar we beledigen Hem, alsof Hij een god alleen van** volwassenen zou **zijn**.

De kerkdienst is niet kinderachtig

De kinderen horen, hoe God met de volwassenen omgaat. Opvallend is, dat in de **Schrift** maar weinig **voorbeelden** zijn van aangepast taalgebruik richting de kinderen.

Wanneer de wet wordt voorgelezen, voor jong en oud, gaat dat op **één** niveau, dat van de volwassene. We lezen niets van een **kinderpreek** er **achteraan**.¹³

Sterker nog: de **kinderen** worden vaak helemaal niet aangesproken. Wanneer Petrus op de Pinksterdag zegt: "Voor u is de belofte en voor **uw kinderen**", spreekt hij wel óver de kinderen maar niet tót hen. Door meerdere auteurs is daar aandacht voor gevraagd, bijv. door **M.H. Oosterhuis** en **R.A. Houtman**.¹⁴ De **ouders** worden aangesproken, kennelijk met de bedoeling dat zij alles naar hun **kinderen** toe verder duidelijk zullen maken. Dat is opvallend, want die kinderen zullen er zelf ook wel eens bijgestaan hebben.

Van hieruit wordt de conclusie getrokken, dat wij de kerkdienst niet moeten infantiliseren. De volwassene moet niet op **zijn** hurken gaan zitten of toeschouwer worden van wat het kind doet, maar **hij** moet het kind juist af en toe eens optillen om het meer en beter te laten zien.¹⁵ Dan zullen ze niet alles begrijpen, **maar** wel een gevoel krijgen voor de **sfeer van de** eredienst. **Van andere** zijde wordt dit **beves-**

tigd, **wanneer** A. Folkers betoogt dat het eigenlijk niet **goed** mogelijk is met de preek de kleinere kinderen te bereiken. Ja, je kunt wel **eens** wat tegen ze zeggen. Maar om ze echt te **bereiken** moet je ze eigenlijk even apart naar voren halen **en** zelf van **de** kansel afkomen. En kun je ze dan de boodschap van de tekst duidelijk **maken**? In de regel heb je daar naar de **volwassenen toe** wel een half uur voor nodig. Dat **kun** je **dan** meestal niet in een paar zinnen even samenvatten, en zeker niet op dat eenvoudige niveau. Folkers noemt daarom de preek in het geheel van de eredienst het *minst geschikte middel* om de kinderen erbij te betrekken.¹⁶

Een opvallend stilzwijgen over het **kind** is aanwezig in meerdere publicaties over liturgie. Dit is echt heel merkwaardig, het lijkt wel een blinde vlek. Zo schreef G. van Rongen een driedelig standaardwerk onder de titel 'Met al de heiligen', waarin hij alles aangaande de eredienst overzichtelijk en diepgaand bespreekt. Maar temidden van al die heiligen zoeken we tevergeefs naar enige **afzonderlijke** aandacht voor het kind in de feestelijke **samenkomst**. "Dit stilzwijgen **kan** moeilijk anders worden geïnterpreteerd dan als een **bevestiging van** het voorgaande: het kind **hoort** bij 'al de heiligen', ook zonder dat je er bijzondere aandacht aan schenkt. **Zó** wordt het kennelijk meegenomen in het grote geheel van de eredienst.

De eredienst begint thuis

De conclusie uit dit alies ligt voor de **hand**: niet in de eredienst ligt de sleutel tot de betrokkenheid van het kind, maar in de opvoeding door vader en moeder. *Zij* zullen het kind bij de hand nemen, motiveren, af **en toe** even optillen, erbij betrekken, enz., enz.

Keer op keer is gewezen op de samenhang tussen de sfeer thuis en de interesse van het kind. Gaan vader en moeder graag naar de kerk? Dan zal het kind dat ook doen. Feilloos

voelt het aan, **hoe** veel (of hoe weinig) de kerkdienst **voor** hen betekent. Zijn de ouders **geïnteresseerd**? **Dan** zal het **kind ook** goed opletten. Zingen zij met overtuiging? **Dan** zal ook hun zoontje of dochtertje van harte het lied **zingen**, dat in die **week** op de school werd geleerd. Enz. enz.

J.J.D. Baas heeft daar menig artikel over geschreven. Liturgische bewustwording begint **thuis**, daar waar verteld wordt over het leven met de HERE, en gezongen wordt van de vreugde daarover. De ouders nemen de kinderen **mée** in het leven met God. In dat geheel nemen zij **hun** kinderen mee naar de eredienst. Dit sluit **uit**, dat ouders en **kinderen** op de zondag (ineens) gescheiden zouden **optrekken**, naar **volwassendiensten** en **kinderdiensten**. "

De liturgie is een zaak van heel Gods volk

Wanneer de vraag **specifiek** liturgisch wordt benaderd, zijn er ook belangrijke waarnemingen te doen. Zo is opgemerkt, dat de eredienst de enige gelegenheid is, waarin Gods volk in zijn geheel bijeen komt. **Alle** andere samenkomsten zijn vergaderingen, voor leden en delen van de gemeente, al naar gelang de leeftijd of de **wijkgrenzen**. Maar de gemeente in haar geheel, die zie je maar één keer. Dan moet je daar dus niet de kinderen tussen uit halen. Juist niet! C.Trimp noemt dat een 'liturgisch **monstrum**'.¹⁹

Liturgie vraagt derhalve oog voor het **geheel**, zonder te vervallen in diensten voor categorieën. Want dan zouden er nog wel meer **afzonderlijke** groeperingen te noemen zijn, **zoals** de bejaarden, de ongehuwden, de intellectuelen, de gehandicapten, enz. Zo schreef Anje de Heer- de Jong in *Bij de Tijd*.²⁰ Oog **hebben** voor het geheel betekent volgens haar ook, dat de diensten niet eenzijdig intellectueel moeten zijn. Juist dat eenzijdig-verstandelijke maakt het o.a. voor de kinderen zo moeilijk. Er **zou** meer

aandacht **kunnen** komen voor handelingen, symbolen, enz., waarbij ook andere zintuigen dan het verstand worden ingeschakeld. Bet gaat in de eredienst niet allereerst om het snappen, het begrijpen en Ieren. We komen er vooral iets brengen: onze lof en dank aan God! De gaven van de **kinderen** zijn voor God van belang. En die zijn voor hen niet te moeilijk. De kinderen zouden **ook** meer ingeschakeld **kunnen** worden bij de muzikale begeleiding.

J. Kamphuis laat **zien**, **hoe** de kinderen betrokken zijn in de lofprijzing. Ze komen niet zo vaak afzonderlijk in beeld in de Bijbel. Maar ze zingen mee met heel Gods volk. Uit de mond van kinderen en zuigelingen wordt God lof bereid. "

Hoeft het kind niet te begrijpen?

Dit alies bevat veel waarheid, niemand zal het **ontkennen**. Toch blijven de klachten aanhouden. Vanuit het kleine kind bekeken zijn de kerkdiensten te lang. De preek is een oefening in stilzitten. Ouders willen hun kinderen tot Jezus brengen, maar ze hebben het gevoel dat de kleintjes er in de eredienst maar een beetje bijhangen. Ze kunnen het niet vatten, het gaat voor het **grootste** deel over hen heen, ze tellen hun **pepermuntjes**, de steentjes in de muur en de vliegen op het raam. Wat jammer! Wat zou er niet iets moois kunnen gebeuren met hen, in diezelfde **tijd** die ze nu w langzaam zien verstrijken? Kan dat **nu** echt niet anders?

Willy Bakker-Huizinga heeft in het Nederlands Dagblad door de jaren heen aardig wat suggesties gedaan, om dit **gevoelen** te ondervangen. Jetze Baas geeft er een opsomming van:

1. zing bij de vele tafels van het **avondmaal** verzen die de kinderen kennen;
2. betrek kinderen bij de **doopbediening**, haal ze naar voren;
3. laat **kinderen** eens een briefje **indienen**, met daarop een onderwerp

dienen, met daarop een onderwerp voor het gebed;
 4. laat eens (op school) van te voren tekeningen maken over het onderwerp van de preek, en hang die tekeningen ook op;
 5. sluit in de preek **aan** bij de vertelling op school;
 6. geef de gemeente **een preekplan**, zodat de ouders van te voren met hun kinderen kunnen spreken over de tekst;
 7. leg de onderdelen van de liturgie eenvoudig uit;
 8. **maak** wat meer van de crèche in de kerk; enz.²²

Op deze manier zou het aanvaardbaar zijn, **wanneer** de kinderen niet zoveel begrijpen. Ze weten zich dan toch wat meer betrokken in de kerkdienst.

C. Trimp merkt op, dat kinderen in de kerk leren, dat zij nog veel moeten leren. De preek kan niet zó op hen worden afgestemd, dat ze al op jonge leeftijd alles **begrijpen**. Maar er **zijn** ook grote gedeelten van de eredienst, waaraan de kinderen wbl volledig kunnen participeren. He-laas benoemt Trimp deze gedeelten niet. Wel doet hij de suggestie om de betrokkenheid van de kinderen te versterken door het optreden van een **kinderkoor**.²³ Anderen wijzen op de collecte en het zingen van het lied van **school**; **daarin** zou het kind zich kwijt kunnen. Maar wordt het zo echt **fijn** in de kerk voor **onze** kleinen? De vragen worden er niet mee beantwoord,

Spanningsveld?

Al met al **krijgen** we aardig in beeld **waar** het om gaat.

Het **kind** hoort bij **Gods** volk, en dus ook **in** de eredienst. Kerkelijk en liturgisch gezien is dat **helder als** glas.

Maar vanuit de **pedagogische** invalshoek worden de vragen steeds indringender: **het** gaat mijn **kind** boven de pet! Kan daar niet wat aan gedaan worden? Brengen wij zó **onze** kinderen tot Jezus?

Liturgie, eredienst voor God, vraagt **een** bepaald niveau, uiteraard. Maar

moet dat niveau vooral intellectueel worden **bepaald**? Is dat terecht?

Door de jaren heen zijn deze verschillende invalshoeken vrijwel niet dichter bij **elkaar gekomen**. Sterker nog: ze lijken wel tegenover elkaar te staan, als dienden zij **verschillen**-de belangen! Zo blijft het kind in de eredienst het middelpunt van een spanningsveld. Dat kan onmogelijk de bedoeling **zijn**.

Het **kind** hoort **erbij**, om het **goed** te hebben bij de HERE. h&c dan ook!

- ¹ Gen. 17: 7.
- ² 1 Cor. 10: 1-5.
- ³ Deut. 6: 4-7.
- ⁴ Joz. 4: 23.
- ⁵ Joz. 8: 35.
- ⁶ Deut. 4: 40, 11: 21, 12: 25, enz.
- ⁷ Jes. 59: 21.
- ⁸ Jes. 49: 22.
- ⁹ Jes. 40: 11.
- ¹⁰ Hand. 2: 39; Hand. 16: 15, 31, 33.
- ¹¹ Ef. 6: 1; Col. 3: 10; 1 Petr. 5: 5.
- ¹² Mar. 10: 14, pp.
- ¹³ Joz. 8: 35.
- ¹⁴ M.H. Oosterhuis, *Jong en oud in oud en nieuw*, in *Dienst*, 30e jrg nr. 2, maart/april 1982. R.A. Houtman, *Kinderen in de kerkdienst*, in R.A. Houtman e.a., *Zo nemen wij de kinderen mee*, Barneveld 1986 (GSEV uitgave), blz. 47.
- ¹⁵ R.A. Houtman, a.w., p. 57.
- ¹⁶ H. Folkers, *Kindgericht II*, in *De Reformatie* jrg 67 nr. 30, 2 mei 1992, p. 591.
- ¹⁷ G. van Rongen, *Met d de heiligen I-III*, Barneveld 1990.
- ¹⁸ J.J.D. Baas, *Kinderen in de kerk*, in *De Reformatie* jrg 70 nr. 10, 3 dec. 1994, p. 188. J.J.D. Baas, *Kinder(neven)diensten?*, in *Bij de Tijd*, dec. 1995, p. 31.
- ¹⁹ C. Trimp, *Woord, water en wijn*, Kampen 1985, p. 17.
- ²⁰ Anje de Heer - de Jong, *Kinderen...de kerk in*, in *Bij de Tijd*, feb. 1993.
- ²¹ J. Kamphuis, *Het hallel van de kinderen*, Goes, p. 8, 24, 42, e.v.
- ²² J.J.D. Baas, *Kinder(neven)diensten?*, in *Bij de Tijd*, dec. 1995.
- ²³ C. Trimp, a.w.

U uit de kerken

Beroepen te Enschede-Zuid: R. de Graaf te Rouveen; te Rotterdam-Stad voor de sectie **centrum**: T. Schutte te **Wetsinge-Sauwerd**, en voor de sectie Delfshaven: J. Holtland te Vlaardingen.

Intrede

De heer E.J. Oostland, kandidaat te **Kampen**, **beroepen door Smilde**, is door de Classis Assen toegelaten tot de **dien**st des Woords en doet zondag 15 februari a.s. om 15.00 uur intrede. De **bevestiging** zal 's morgens om 10.00 uur plaatsvinden door ds. J. Kruidhof te Zwolle-Centrum. De diensten worden **gehouden** in het eigen kerkgebouw aan de **Bonkelaar 2**.

Nieuw adres: **Prins Clausstraat 62**, 9422 GP Smilde, tel.: 0592-420292.

INSPIREREND VOORBEELD?

J.W. Roosenbrand

Meritatief

N.a.v. 1 Kronieken 28:19 en 20.

Wat had David het **graag** zelf **ge**-daan! **Je** merkt het **aan** alles. Een huis voor de **HERE** God naast zijn eigen huis. Als het aan hem gelegen had, had die tempel er al lang **ge**-staan, tijdens zijn eigen regering. Het leek ook Gods profeet Natan een uitstekend idee. Meteen doen!

Maar God dacht er anders over. Jij niet, **maar** je zoon.
En dus stond David aan de kant. Wat zijn levenswerk had moeten worden, moest hij overlaten aan zijn zoon.
Dat is niet makkelijk.

Draaiboek

David zat niet bij de pakken neer. Alsnog maakte hij er van wat hij ervan maken kon. Het had dan **ook** zijn hart teveel in beslag genomen, om het nu gewoon maar te laten **rusten**.
En daarom legde hij zich toe op wat hij nog wel **kon** **doen**. Dat was blijkbaar niet niks. Aan het eind van zijn leven heeft hij een compleet draaiboek **Maar** liggen. Tot in de details zijn de bouwtekeningen uitgewerkt. **Ook** de werknemers staan al ingeschreven. Vakbekwame mensen. Zelfs de organisatie van de dienst die **straks** begint in de nieuwe tempel is helemaal al rond. David gebruikt zijn muzikale gaven om juist ook dit aspect toe te voegen aan de eredienst **zoals** die door Mozes' toedoen was opgezet. Complete **zangkoren** organiseert hij, laat hij opleiden tot professionele priesterkoren die gehoord mogen worden.

Nee, hij mag **zelf** **geen** tempel **bouwen**. Maar hij gaat wel tot het uiterste. Het blijft zijn hartstocht om de Here en de dienst aan **Hem** goed te regelen. Hij kan het niet laten. En kennelijk weet David zich gesteund **door** de HERE in dit blijvende enthousiasme. Hij **zegt** zelf tenminste: "alles staat in een geschrift ontvangen uit de hand van de HERE, waarin Hij mij onderrichtte **aangaande** de **gehele uitvoering** van het ontwerp".

Mooi vind ik dat. David op zijn plaats **gezet**. De HERE voorop: 'niet jij, David, zult voor Mij een **huis** bouwen, maar **Ik** zal eerst voor jou een **huis** bouwen. Jouw zoon die je eerst **van** Mij zult krijgen, die zal het **doen**.'

En dan **toch**: niet mokkend **aan de kant**, **je** niet gepasseerd voelen, **maar** doen wat **je** nog wel **kunt** doen, **omdat** het ideaal je niet loslaat.

En dan God, op zijn beurt, die dat bijzonder waardeert. Hij inspireert David dan zelfs **nog** weer, om binnen de aangegeven grenzen tot het uiterste te gaan.

Ruimte laten

Maar ik heb wel een vraag. Hoe zou dit voor Salomo geweest zijn? Vast en zeker voelde **hij** zich **geïnspireerd** door het voorbeeld van zijn vader. Hij was misschien maar al te blij dat hij er niet alleen voor stond, **dat** hij niet bij nul hoefde te beginnen, maar dat hij kon voort**bouwen** op wat zijn vader al voor hem had klaargelegd.

Je weet natuurlijk nooit hoe dit soort dingen in die tijd en cultuur psychologisch gewerkt hebben. Maar ik zou me vandaag toch een

beetje gepasseerd voelen als alles al zo tot in de finesses geregeld **was**. Wat **voor** eigen inbreng **kun** je nog hebben? Hoe **serieus** neem je je kinderen dan? Is zo'n voorbeeld nog stimulerend?

Een al te gedetailleerd testament kan **ook** verstikkend zijn.

We moeten niet **tot** over ons **graf** willen regeren.

Dan wil je je kinderen jouw **mis**-lukte idealen **perse** laten vervullen.. Daar ligt geen uitdaging in. Dat is geen inspirerend voorbeeld.

RUST OF STRESS

(4e gebod)

J. Luiten

W

wandelen met God

Stress. Je gaat gebukt onder je werk. Man en vrouw werken allebei. **Met wat goede afspraken** is daar toch niets op tegen?

Maar dan krijgen ze het samen druk. Ze zien elkaar even bij de maaltijd. Daarna gaat elk weer z'n eigen gang.

Een vrije dag. Je ziet ernaar uit. Zullen we samen uit? Maar voor je het weet is de dag al weer vol met dingen die ook nog even moeten.

En dan is het **zondag**. Je bent afgedraaid, maar denkt toch al vast aan het programma van komende week. Alles wat je dan van tevoren bedenken kan is weer meegenomen.

God geeft ons een dag vrijaf. Een dag rust. Een weldaad die je je niet moet laten afpakken. Meer nog. God geeft rust voor **alle dagen van de week**! Daarover gaat **het 4e gebod**.

werk moesten laten liggen.³ Vervelend om dan niks te doen? Het was feest, bevrijdingsdag, gedenkdag van de uittocht uit Egypte! Wie gaat er nu werken als het feest is? Ze vierden het, met een heilige, feestelijke samenkomst.⁴

Op de verplichtende oudtestamentische manier is de sabbat nu voorbij. Paulus noemt de sabbat een schaduw die vervuld is in Christus.⁵ De sabbat is dus inderdaad geen alijdurend scheppingsgeeven.

Maar een dag vrij, op andere manier dan bij de sabbat, daar zijn Jezus en de apostelen ons in voorgaan. De grote bevrijdingsdag is nu de zondag, gedenkdag van Jezus' opstanding.

Pinksteren, met de uitstorting van de Heilige Geest, valt gelijk op zondag.⁶ Petrus houdt een indringende en bevrijdende preek, waarop duizenden mensen zich bekeren tot Jezus.

Ook verder lezen we van samenkomsten juist op de eerste dag van de week.⁷ Johannes noemt de zondag de dag van de Here Jezus.⁸

Een dag vrij voor God. Niet met verplicht niets doen. Dat was het in het Oude Testament ook al niet. Nu zeker niet meer. Maar wel een dag om royaal ruimte te hebben voor

Een aparte rustdag?

Is de zondag nog steeds een aparte rustdag? Is de zondag een voortzetting of vervulling van de oudtestamentische sabbat? Of zijn alle dagen van de week min of meer gelijk?

Als je ervan uitgaat dat de sabbat in het paradijs is ingesteld, kom je op een scheppingsgegeven dat voor altijd geldt. In Genesis 2 lezen we echter wel dat God rustte op de ze-

vende dag, maar met geen woord dat het een gebod voor de mens zou zijn.¹ Pas in de tien geboden hebben we een duidelijk gebod om de sabbat te houden. De reden is dat God na de schepping op de zevende dag heeft gerust. Daarom geeft Hij nu ook aan zijn volk een dag rust in de week. Een weldaad na de slavernij in Egypte!²

Altijd maar doorwerken werkt verslavend. Daarom *verplicht* een dag vrij, volstrekte rust waarbij ze alle

het samenkomen van de gemeente om Gods **heilsdaden** te gedenken. in het Oude Testament moesten ze het. **Wij** vandaag mogen het. Als je het feestelijk karakter ervan inzielt, **voor** God en voor jezelf, en als je beseft hoe nodig **we** het hebben **voor** ons leven en **werk** op alle **dagen**, **doe je het!**⁹

Rust voor alle dagen

De sabbat had z'n uitstraling naar de andere dagen.
Een dag verplicht rust. Dus geen gestress, ook niet op de andere dagen. Want God zal zorgen.
Een samenkomen op de rustdag, met Gods Woord centraal, om **daar** de hele week uit te leven.
Daarvoor heeft God de sabbatdag ook gezegend en *geheiligd*, dat is met **heilzame** kracht geladen, voor elke dag.

De rustdag was geen hokje apart. God wilde de **rust van** het paradijs teruggeven voor alle dagen. Egypte met **zn** slavernij **zou nooit** meer **mogen**, geen dag.
Hoe meer de andere dagen in het teken stonden van de wekelijkse rustdag, hoe **beter** dat het **was**. **Een** stuk **vervulling** van de sabbat al in het Oude Testament zelf!

En veel meer in het Nieuwe Testament. Elke dag is de Heilige Geest bij ons, **om** ons te heiligen en zegenen voor God. De oudtestamentische sabbat wordt vandaag **vervuld** in het werk van de Heilige Geest, die ons door Christus wordt gegeven."

Straks is er de eeuwige **sabbat**, de sabbatsrust van de nieuwe **aarde**." Dan zijn zeker alle dagen gelijk. Satan en de zonde zijn uitgeschakeld. De vrede van het paradijs is hersteld en vervolmaakt. Gods Woord **van** het begin, **bij** de voltooiing van zijn scheppingswerk, geldt nu definitief: Het is alles zeer **goed**,¹² **goed** functionerend in eeuwige vrede.

Met die eeuwige sabbat mag ik *vandaag* beginnen, zegt de catechismus in zondag 38. Boe en **wanneer?** Als ik al de dagen van mijn leven mijn slechte werken nalaat en de Here door zijn Geest in mij laat werken.

Rust is niet niks doen. Adam in het paradijs deed ook niet **niks**. Straks op de nieuwe aarde evenzo. Rust is op een *goede manier bezig zijn in band met God*. Zoals Adam deed. Zoals we straks perfect zullen doen. Daar mogen we vandaag weer **mee** beginnen. Zoveel **en** zo vaak als we in ons leven en werk om God denken. Daar is vrede en rust, op welke dag ook, het begin van de eeuwige rust.

Geniet van je rust

Wat heb ik hier nu aan in mijn jachtig leven? 's Zondags **ben** ik vrij, **maar** dan heb ik nog geen rust? Inderdaad, los van Jezus niet. Rust komt er zodra je **erkent** dat niet jijzelf maar Jezus je leven maakt. Zonder Jezus blijft het drijven, je afsloven en stressen, zonder dat ooit **een** pauze in zicht komt, laat staan **een** eindpunt.
Met Jezus weet ik: Hij heeft geroepen **aan het kruis: Het is volbracht!** De voltooiing van mijn **werk** ligt klaar in Hem. Of beter gezegd: in de voortgang van **zijn** werk mag ik een schakeltje zijn. En daarvan is de **voltooiing** in zicht: **zijn** Koninkrijk, de nieuwe aarde.

Werkt dit als een ontspanner, een **rustigmaker?** 'Voor je broodnodige rust?' De bijbel is geen medicijn. Pillen kun je er niet voor laten staan, planning niet nalaten. Maar de gedachte, het geloof, dat Jezus mijn Heiland is, geeft mij wel rust die dieper en verder gaat dan welk middel ook.

En om dat te beseffen en voelen ga ik naar de kerk, zo vaak als er **kerkdienst** is, en lees ik uit de bijbel. Zo werkt de **Geest**. En zo weet ik waar aan **toe ben**: er is één Heiland, Je-

zus Christus.¹³ Ik doe m'n werk in **zijn dienst, dan komt het goed**. Jammer dat ik niet alles klaar krijg. Fijn dat Jezus het **maakt**. **Wie** in Hem gelooft, heeft eeuwige leven. Geniet van je rust!

¹ Vergelijk H.J. Room, *De rustdag in het licht van de bijbel*, in: H.J. Room en P.L. Voorberg, *De Zondag*, Bedum 1995, p. 16v.

² In Deuteronomium 5 is de reden voor het houden van de sabbat de bevrijding uit Egypte.

³ Leviticus 23:3.

⁴ Leviticus 23:2,3.

⁵ Kolossenzen 2:16,17.

⁶ Handelingen 2:1. Pinksteren betekent letterlijk *de vijftigste dag*. Dat is gerekend vanaf de dag *na* de sabbat van het pascha (Lev. 23:15), dat is vanaf de dag van Jezus' opstanding. Pinksteren, vijftig dagen & is zeven weken later, valt dan ook op een zondag. Hierbij moet de eerste dag meegeteld worden.

⁷ Handelingen 20:7, 1 Korintiërs 16:2.

⁸ Openbaring 1:10.

⁹ Vergelijk Hebr. 10:25.

¹⁰ Op deze vervulling van de sabbat is gewezen door N. Bruin, *Oriëntatie in de ethische aspecten van vrijetijdsbesteding*, in: A.J. Hendriks en N. Bruin, *Vrijetijdsbesteding*, GSEV, Delft 1971, p. 82.

Sprekend over de sabbat schrijft hij: "Er werd een heilige dag van gemaakt, die om zo te zeggen geladen werd met Gods heiligen & en zegenende kracht. De vervulling is, dat alle dagen daardoor beheerst worden. (...) Een gewichtig punt is nu, dat deze vervulling begonnen is met & komt van Christus. (...)

De heiliging en zegening, waarvan het vierde gebod spreekt, is er in het Geesteswerk alle dagen. Er is daarom geen reden meer om te menen, dat één dag telkens op de wijze waarop dat door de Mozaïsche wet was verordend getuigenis moet geven aan hetgeen God met Zijn heilswil op het oog heeft. De verhoging van Christus is, zoals bij zoveel zaken van & Mozaïsche ordening, ook ten aanzien van de vraag of één dag als een heilige boven de andere gesteld moet worden, de beslissende instantie.

Dit sluit niet uit, dat één dag telkens dag des Heren genoemd wordt in verband met de opstanding van Christus op die dag en dat deze dag bij uitstek gebruikt wordt voor de samenkomsten van de gemeente. Dat op die dag de krachten van de eeuwige sabbat in de gemeente werken is uitgangspunt voor ijverige komst tot de vergaderde gemeente. Maar dat is ook het geval, wanneer op een andere dag de gemeente samenkomt om Gods Woord te horen en andere erediensthandelingen te verrichten."

¹¹ Hebr. 4:1-11.

¹² Genesis 1:31.

¹³ Handelingen 4:12.

O opvoeding en onderwijs

De tekst voor de preek is gelezen. De voorganger wacht tot iedereen zijn **pepermuntje** heeft. Zijn blik is vooral **op** de achterste rij van **de kerkzaal** gericht. Daar zit een groep jongeren **bij elkaar**. Ze lijken nogal druk met **elkaar** in de weer te zijn. **'Ik wil met mijn preek beginnen, doen jullie daar achterin ook mee?'** klinkt **het opeens** door **& kerk**. **Is er wat irritatie** te beluisteren **in zijn stem**? Hij stoort zich klaarblijkelijk in hoge mate aan het gedrag van de jongeren. Na de oproep keert de rust op de achterste rij ogenschijnlijk weer. De voorganger kan zijn preek afsteken. Maar of er door deze groep ook betrokkenheid gevoeld wordt?

Wat bezielt die jongeren toch? Toen ze nog **op** de basisschool zaten leek alles met hun geloof zo **keurig** in orde. Ze zongen mee in de kerk. De bijbel ging open, ze zaten nog netjes bij pa en ma in de rij. Maar nu? Ze zoeken elkaar **op**. En dan **hef liefst** zo ver mogelijk bij de preekstoel vandaan. Het lijkt wel of **de hele kerkdienst** aan ze voorbij gaat. Van enige betrokkenheid geven ze nauwelijks blijk. Zijn ze hun geloof kwijt? Het lijkt wel alsof ze alleen komen, omdat ze van hun ouders moeten.

Bij een actie die onlangs werd opgestart om jongeren weer meer bij de Roomse kerk te betrekken, werd hen een reproductie van een kunstwerk aangeboden. Sommigen zagen daar een stuk humor in. Een meisje vond deze actie van de kerk maar niets. Dat paste niet bij het imago van de kerk. 'De kerk is altijd saai geweest, nu moet ze niet uit haar rol vallen....'

Als je eenmaal twaalf jaar geworden bent, ben je dan nog wel welkom in de kerk?

Op veel fronten wordt er ingezet op de jongeren in de kerkdienst. Daar is bijzonder veel aandacht voor: We discussiëren over wel of geen kindernevendiensten. We bedenken allerhande suggesties ten aanzien van het betrekken van de kinderen bij de preek. De dominee moet voorwerpen meenemen. We hangen tekeningen van de kinderen in de kerk op dank- en biddagen. Er is in de meeste gemeenten een speciaal kerstfeest met de kinderen van de gemeente.. Aan al die dingen is te zien dat we graag willen dat de kinderen zich in de dienst thuis voelen. 'Ze moeten er helemaal bijhoren', vinden wij. En dat is ook zo. We zijn voor die groep jongeren aardig goed op weg.

Hebben we al genoeg voor ze georganiseerd en moeten ze zich nu maar uit dankbaarheid betrokken tonen?

Maar hoe zit dat als je eenmaal twaalf jaar geworden bent en je bent van de basisschool af? Ben je dan nog wel welkom in de kerk? Hoor je dan wel thuis in de dienst? 'Natuurlijk wel', zeggen we dan,' zij begrijpen toch al waar het over gaat. Bovendien toont de kerk ook zijn interesse voor deze groep jongeren door de catechese en de vereniging. En als je zestien jaar bent kun je zelfs ook nog naar de soos.'

In dit artikel wordt aandacht gevraagd voor jongeren in de kerk(dienst). En dan niet voor de basisschooljeugd, maar voor de oudere jeugd van twaalf tot twintig. Moet er voor hen ook speciale aandacht komen om ze bij de dienst te betrekken? Of hebben we al genoeg voor ze georganiseerd en moeten ze zich nu maar uit dankbaarheid betrekken tonen?

Ga hun vragen niet uit de weg, ook al vind je het lastig en komt het moment niet zo gelegen.

Wie zijn ze?

Deze groep jongeren gedraagt zich in vergelijking met de jongere leeftijdsgroep veelal een stuk minder open. Het lijkt soms net alsof ze er niet bij willen horen. Een beetje onderuit gezakt, met gebogen hoofd lezen ze mee in hun bijbelje – als ze dat al open doen –. Bij het zingen beweegt hun mond niet of nauwelijks mee. Zou het geloof ze niet meer interesseren, denk je als ouder dan bij je zelf. Toch is dat grotendeels uiterlijke schijn. Er gaat wel degelijk wat in ze om. Ze zijn alleen een stuk kritischer geworden. Ze gaan ook allerlei vragen stellen, waar ouders en andere opvoeders het antwoord al lang op weten. 'Waarom moet je op zondag eigenlijk twee keer naar de kerk?' Of: 'Dat avondmaal een feestmaal? Jullie bakken er helmaal niets van, het lijkt wel een begrafenis, zo'n saaie boel.'

'Ach die vragen zijn al zo vaak gesteld. Zo dacht ik vroeger zelf ook.' denk je dan misschien bij jezelf. En als je op hun vragen het door hen ai verwachte bekende antwoord geeft halen ze hun schouders op. 'Altijd die geijkte antwoorden..'

Dat is lastig voor ouders. Want hoe moet je nu reageren? Wel of geen antwoord geven? Waar doe je goed aan?

Kinderen vanaf twaalf jaar en ouder zijn vooral jonge mensen op zoek naar zichzelf. Dat maakt ze aan de ene kant heel erg onzeker. In hun lichaam voltrekken zich allerlei veranderingsprocessen. Maar ook geestelijk zijn ze bezig zich los te maken van thuis. En dat is een enorme omwenteling in je leven. Zowel in dat van jou als in dat van je kind. Ze willen voor de toekomst hun eigen zekerheden opbouwen. En dat lukt in veel gevallen maar matig als volwassenen hun eigen zekerheden of tradities min of meer opleggen aan de jeugd. Jongeren willen experimenteren. Zo kruipen ze zelf door bepaalde zaken heen. Zo maken ze de zekerheden tot hun zekerheden. Daarom moeten jongeren ook de ruimte krijgen om te experimenteren. Al zitten daar ook grenzen aan natuurlijk.

Want jongeren verwachten van jou wel dat je leiding geeft. Al geef je ze heel veel speelruimte. Blijf wel geïnteresseerd in je kind. Zodat je weet waar hij of zij geestelijk uithangt.

Ga hun vragen niet uit de weg, ook al vind je het lastig en komt het moment niet zo gelegen. Wees blij dat ze met hun vragen bij je komen. Zorg dat je er bent voor ze. Als ze je een vraag stellen doen ze dat niet om je te treiteren. Misschien wel om je op de proef te stellen: 'Sta je wel voor wat je zegt, pa?' En laat zo'n kans niet onbenut. Daarbij komt dat het ook voor jezelf heel goed is om via die vragen van je kind eens duchtig naar jezelf te kijken. Je legt dan weer eens verantwoording af van jouw keuzen. Zij doen daar Reus hun winst mee. Laat ze maar eens bij je naar binnen kijken!

Juist in de periode waarin ze zo tegen de draad lijken, zijn de jaren waarin je lijkt te zaaien zonder te oogsten. Maar weke boer kan zaaien en oogsten tegelijk?

Afgedwongen betrokkenheid?

We hebben in de kerk ons best wel

ingezet voor de jeugd, al zeggen we het zelf. Elke week kunnen ze naar catechisatie. Voor jong en oud zijn er verenigingen. De meeste jongeren kunnen naar gereformeerd onderwijs. En voor de weekends hebben we ook nog eens een soos op gezet. Dus wat willen die jongeren nog meer? Ze worden in de watten gelegd. Er zijn heel wat activiteiten voor hen georganiseerd waar wij vroeger niet aan toekwamen. We vinden de jeugd van tegenwoordig vaak behoorlijk in de watten gelegd. Dus ze mogen zich uit dankbaarheid best wel eens wat meer betrokken voelen.

Maar laten we nu niet zelfvoldaan, maar kritisch naar deze zaken kijken. Hoe is het met de catechisatie en vereniging gesteld? Zijn die naar opzet en indeling ook aangepast aan de eisen van deze tijd? En bereiken we met de soos wel wat we bedoelen?

We vinden de jeugd van tegenwoordig vaak behoorlijk in de watten gelegd.

De catechisatie

Is de catechisatie nog steeds een stukje een-richtings verkeer, onder het motto van 'je bent hier gekomen om wat te leren, dus je luistert maar'. Is het misschien wel zo gebleven uit angst voor lastige vragen? 'Die kosten m'n hoop tijd en halen je van je onderwerp af.' Of gewoon met die vragen zelf weet ik geen raad. Dus is je onbewuste reactie als catecheet al snel: weghouden die hap.

Is er tijdens de catechisatie regelmatig ruimte voor discussie? Al was het alleen maar om te weten te komen wat er onder jongeren leeft. Worden moderne media ingeschakeld: video (zowel de camera als de recorder met bestaand videomateriaal), overheadprojectie, cassetterecorder enzovoorts. De indruk bestaat dat dit nog steeds tot de hoge

uitzonderingen behoort. Welke **kerk** heeft deze middelen in bezit? Gaat de catechese daarmee niet totaál voorbij aan **instructiemethoden** van vandaag? Als we de catechisatie echt heel belangrijk vinden – en dat vinden we – dan sparen we toch zeker kosten noch moeite om daar de **hoogste** kwaliteit te brengen.

En **hoe** is het met de persoonlijke band met de catecheet zelf? Is de catecheet de theoloog die **een** stapel bijbelse kennis overdraagt, of laat hij ook naar binnen **kijken** in zijn eigen hart. **Geeft** hij ook uiting aan zijn persoonlijke beleving van Gods machtige **werk** in zijn leven? Daarmee **kom** je namelijk wel binnen bij jongeren. Niet als **trucje**, want daar prikken ze feilloos doorheen. **Maar gewoon** door **echt** te zijn.

Onze kerken zijn over het algemeen **kinderrijk**. Dat is iets om heel dankbaar voor te zijn. Maar dat vraagt ook **extra** zorg. Dat betekent bijvoorbeeld dat **catechisatiegroepen** van boven de vijftien jongeren niet aan te bevelen zijn. Kleinere groepen bieden namelijk veel meer gelegenheid tot een persoonlijker benadering. De keerzijde van deze medaille is dan wel dat er dan **meer** catecheten zullen moeten opdraven. Maar dat is de moeite zeker **waard**. Je hebt meer **kans** om bij ze 'binnen te komen'. We nemen onze jongeren immers **serieus**.

Tenslotte is catechisatie ook **een** zaak van thuis. **Hoe** wordt er daar meegeleefd met de **catechisatielessen**? Weet je daar alleen het tijdstip **van** aanvang en daarmee uit? Dat is wel wat erg schraal. Ook naar je kind toe. **Onderwijzen** is en blijft in de eerste plaats een **taak** van thuis. Dat is bij de **doop** beloofd. Een deel daarvan, namelijk datgene **waar** je niet aan toekomt, draag je over aan anderen. **Zo ook een** stukje aan de catecheet. Maar dat betekent niet dat je als ouders daarmee ontslagen bent **van de** plicht om met hen te spreken over Gods **grote** daden in **jouw** leven. Welke bijdrage je ten opzichte van de catechisatie **kunt**

leveren? Door te laten merken hoe belangrijk je dat **werk** vindt. 'Het is geen hobby **van** de dominee, of van je pa of ma. De Here God wil jou **daar** hebben. Hij laat door de **catechisatie** zien dat Hij echt om je geeft. Hij **wil** je hebben, helemaal! Hij wil **aan** jou laten zien wie **Hij** werkelijk is. Daarom ga je.' En aan **tafel** bid je er ook voor. **Je** laat zien dat je echt geïnteresseerd bent. Het is **geen** tijdverdrijf. Het zijn Levenslessen. Dat moeten je kinderen aan je kunnen merken. **Neem** daarom **thuis met de** catechisatie geen **loopje!** **Laat** de **ernst** ervan doordringen tot **jezelf en je kind**. Zou een ouderavond **voor** ouders van **kinderen** die catechisatie volgen eens per jaar niet een goede **stimulans kunnen** zijn? **Daar** vertel je als catecheet over opzet en **uitwerking** voor het **komende** jaar.

Catechisatie vinden we echt heel belangrijk – dan sparen we toch zeker kosten noch moeite om daar de hoogste kwaliteit te brengen.

De vereniging

Ten aanzien van de **vereniging** is weinig **toe** te voegen aan wat hier boven al staat. Grote groepen zijn 'uit'. De kleine groep is 'in'. Een belangrijk voordeel is dat iemand die ontbreekt ook echt wordt gemist. Je bent waardevol voor de club. Dat betekent dat ook daar **meer** groepen **zullen** ontstaan. Met de daaraan verbonden praktische problemen.

Omdat de meeste kerken nog geen moderne apparatuur hebben **op** audiovisueel gebied staat ook hier het gebruik daarvan in de kinderschoenen. En dat is in deze tijd jammer.

Ten aanzien van de kleine jeugdverenigingen is het goed het doel in het oog te houden. Op veel plaatsen is dit ontaard in een jolig uurtje **voor** jongeren. Nu is het jolige **uurtje** hen wel gegund. Maar **daar** heb-

ben we andere bijeenkomsten voor. Als het doel **van** de vereniging is dat Gods Woord bestudeerd zal worden, dan moet het daar ook om draaien. Dan moet de vorm daaraan ondergeschikt gemaakt worden. Op **diverse** plaatsen zijn **daar** al ideeën **voor** gelanceerd.

Een ouderavond voor ouders van kinderen die catechisatie volgen.

De soos

Een verschijnsel wat in **onze** kerken de laatste **tien** jaar vrij plotse-ling is opgekomen is de zogenaamde jeugdsoos. In een ruimte dichtbij in of bij de kerk **komen** jongeren op zaterdagavond samen om elkaar te ontmoeten. Ze zoeken elkaar daar op. Eerst **werd** er door ouderen heel **kritisch** naar gekeken. Zo in de **geest** van: 'Moet dat nou? Vroeger zaten we toch ook gewoon bij iemand thuis. Kan dat tegenwoordig niet meer?'

Gaandeweg is de soos toch iets meer geaccepteerd geraakt. **Men** **went** er **aan**. **Op** **zich** **is** de soos bij de **kerken** **positieve** ontwikkeling. **Maar** **is** die ontwikkeling ook altijd even positief ingevuld? Of mist **onze** jeugd de disco zo, dat de **soos** **een** soort **alternatief** **daarvoor** geworden is? Zijn er bijvoorbeeld in de soos grenzen gesteld **aan** wat er **aan** muziek gedraaid wordt? En wordt daar ook een motivatie **voor** gegeven? Want het gaat niet **alleen** om verschil in smaak. Soms moet je gewoon **zeggen**: 'Met die **muziek** **gaan** we de grens over, want daar wordt **mijn** Heiland beledigd. Of op die cd maken ze een afgod **van** de seks, **wat** door God juist zo mooi bedoeld is. Dat draaien we hier niet, daarom!'

Ergens in ons land is een soos van een 'beviend kerkgenootschap' waar de afspraak bestaat dat er alleen gospel gedraaid wordt. En er komt **genoeg** jeugd die zich daarbij

thuis voelt. Want de keus is gemotiveerd en dat **wordt** erkend. Een soos is een prima zaak voor onze jongeren. Maar **we zullen** er samen **ook** een positieve invulling aan moeten (blijven) **geven**. Een soos is niet per definitie goed omdat hij uitgaat van de gereformeerde kerk..... Vlag en lading **zullen** van gelijke afkomst moeten spreken.

Als het doel van de vereniging is dat Gods Woord bestudeerd zal worden, dan moet het daar ook om draaien,

In de dienst

We zijn er inmiddels aan gewend dat de jongere kinderen in de dienst worden **aangesproken** om ze erbij te betrekken. Het **gevaar** bestaat dat de categorie jongeren waar dit artikel over gaat daarbij vergeten wordt. Hoe **betrek** je deze groep nu zo bij de dienst dat ze beseffen: We horen er echt bij. in de eerste plaats ligt daar een **belangrijke taak** voor thuis. Hoe geven ouders zelf het voorbeeld van de omgang met de Here? Is dat de **hoogste** vreugde van vader en moeder? En vindt dat weer zijn hoogtepunt in de zondagse dienst ter ere van de Here God? Of hebben we ons laten afleiden door **allerlei bijzaken**: de slechte **organist**, de matige dominee, vandaag 'slechts' preeklezen **enzovoorts**. Wat **stralen we uit** naar onze jongeren? Ze voelen **feilloos** aan hoe jij als pa of ma naar de dienst tot eer van God uitziet. Dat vraagt dus een intensieve bezinning op onze eigen houding. En **wat** het probleem van de bij elkaar kruipende jongeren betreft: Je **zou** kunnen afspreken met je kinderen: 'Tot je belijdenis gedaan hebt zit je **in** ieder geval bij ons. Ik ben verantwoordelijk voor je.' Je kind zal zich in veel gevallen daartegen proberen te verzetten **als het** wat

ouder wordt. Nou en? Dat is heel begrijpelijk. Moet je dan maar toegeven? Je **kind** ziet nu eenmaal elk gevaar niet scherper dan jij. Jij mag daar als ouder best sturend in bezig zijn. Jij wilt toch **ook** graag dat je kind betrokken blijft, of **weer raakt**?

In de organisatie van de kerkdienst is het ook belangrijk dat jongeren mee mogen denken. Zo wordt het ook een stukje dienst van hen voor God. Hoe zou je jongeren van deze leeftijdsgroep erbij **kunnen** betrekken? Een paar voorbeelden:

- Door het leveren van **gebedspunten**. Dat is via de catechisatie te organiseren. Het is goed om het als voorganger in de dienst dan ook goed uit te laten komen.
- Het meedenken in de liturgie: bij de keus van de Liederen. Vooral bij bijzondere diensten. De predikant **kan op catechisatie** vragen: Weet jij een mooie psalm voor **zondag** die bij dit onderwerp past?
- Via **een** goede communicatie op de catechisatie **kan de voorganger** er achter komen met welke problemen deze **leeftijdsgroepen** zitten. Maak daar **gebruik** van bij de preken. Dat kan zelfs door op de catechisatie de **tekst** eens **aan** ze voor te leggen. 'Zeg waar denk jij aan als je dit leest?'
- In sommige plaatsen zijn **liturgie-werkgroepen**. Zij bereiden kerkdiensten voor. Is **daar** ook een plaats voor jongeren ingeruimd?

- Veel jongeren zijn uitermate handig met de computer. Kunnen zij geen **prachtige** internet-site voor **de kerk** bouwen, met elke week de preek op internet? Geef ze daarbij verantwoordelijkheid. Je **krijgt** er veel **voor** terug!

Een soos is niet per definitie goed omdat hij uitgaat van de gereformeerde kerk.....

- Voortbouwend op het vorige punt. Als je een vitrine buiten bij de kerk hebt hangen, laat ze meedenken over de invulling daarvan. Op de **computer** kunnen ze bijvoorbeeld samenvattingen van de preek mooi **opmaken** om daarin te hangen.

Tot je belijdenis gedaan hebt zit je in ieder geval bij ons. Ik ben verantwoordelijk voor je

Ai deze punten zijn er op gericht te laten merken dat je **deze** groep **serieus** wilt nemen. Dat ook hun ideeën meetellen. Laat je twijfels ten aanzien van **hen** varen en geef ze een stukje vertrouwen. Ze voelen zich dan mee opgenomen in het geheel van de dienst voor onze God. Want vooral Hij zal zich verheugen als hun stem wordt gehoord.

Drs. P. Groenenberg (red.)

Gelovig Denken

Twaalf hoofdstukken over onderwerpen voor vereniging, bijbelkring of persoonlijk gebruik. Met gesprekspunten.

Geb. 204 pag., f 28,00

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591

EEN SPIEGEL? DE GESCHIEDENIS

J.P.C. Vreugdenhil

LITURGIE EN GEMEENTE

*In dit artikel geef ik aandacht aan K.W. de Jong, **Ordering van dienst, Achtergronden van en ontwikkelingen in de eredienst van de Gereformeerde Kerken in Nederland**, dat in 1996 is verschenen bij Ten Have in Baarn 1996. Deze dissertatie van K.W. de Jong, gaat over recente kerkgeschiedenis, en ook nog over een actueel aspect daarvan; dat ziet er dus dubbel aantrekkelijk uit. Natuurlijk zit er een riskante zijde aan die actualiteit: wie kan de noodzakelijke afstand in acht nemen bij iets dat hij zelf heeft meebeleefd? Anderzijds zorgt de persoonlijke betrokkenheid ook voor extra levendigheid.*

De achterflap vermeldt: "In dit boek worden de achtergronden en ontwikkelingen van de eredienst in de Gereformeerde Kerken beschreven. De aandacht richt zich vooral op de theologische bezinning op de liturgie en op de landelijke, synodale besluitvorming ter zake."

De Jong beschrijft die ontwikkelingen vanaf het begin van de vorige eeuw tot 1978 (met de restrictie dat het voor de periode 1944-1978 gaat over de Gereformeerde Kerken 'synodaal').

Hij verdeelt deze anderhalve eeuw liturgiegeschiedenis in twee perioden: Tot 1965 is er vooral oriëntatie op de gereformeerde traditie.

"Daarna groeide het besef van een breed oecumenisch perspectief, waarbij de grenzen van de Reformatie overschreden werden" (p.3). In dit artikel geef ik een beknopt overzicht van de inhoud en een globale beoordeling daarvan. In een tweede artikel vergelijk ik De Jongs

verhaal op een aantal punten met onze eigen 'vrijgemaakte' recente liturgiegeschiedenis. Ik vroeg me namelijk af: je hoort bij ons wel eens de waarschuwing: "Bij de synodalen begon het ook zo!" – in hoeverre Mopt dit signaal op liturgiegebied? Zijn er werkelijk zoveel overeenkomsten aan te wijzen?

Oriëntatie op de gereformeerde traditie (tot 1965)

Direct al bij de Acte van Afscheiding of Wederkeer (1834) blijkt de oriëntatie op de Reformatietijd; in deze Acte werd namelijk de wens uitgesproken "de openbare Godsdienstoefeningen te rigten naar de aloude kerkelijke Liturgie" (p.20). Er was verzet tegen de ingrepen door de hervormde synode. In de afgescheiden kerken is dan ook niet veel liturgische vernieuwing te vinden; wél een terugkeer naar de be-

lijdenis en de Liturgie uit de bloeitijd van de gereformeerde kerken. Ook bij de Dolerenden is die tendens te zien. De Jong geeft speciaal aandacht aan Abraham Kuijper. Die werd al tijdens zijn studie geconfronteerd met de liturgische bijdragen van A Lasco (de Poolse edelman die in de zestiende eeuw meegeholpen heeft om een calvinistische liturgie in Nederland te introduceren). Kuijper heeft in zijn tijd de kerken geholpen om liturgische vragen historisch en principieel door te denken. De schrijver belicht ook de ontwikkeling die Kuijper zelf heeft doorgemaakt, van zijn *Confidentie* uit 1873 tot zijn boek *Onze Eeredienst* uit 1911. Verder laat hij zien dat er op liturgisch gebied verschillen waren tussen Afscheidenen en Dolerenden (onder meer met betrekking tot de dooppraktijk). Gelukkig hebben die niet kerk-scheidend of kerk-scheurend gewerkt.

Na de Vereniging van 1892 werd er allereerst hard aan gewerkt om de oude formulieren en orden van dienst (van Dordrecht 1618-'19) weer te vinden en eventueel kerkelijk te ijken. Maar na 1910 verschoof de aandacht: men ging nu werken aan een herziene orde van dienst; daarmee wilde men de eenheid van de kerken benadrukken en bevorderen. Dit leidde tot de besluiten van Middelburg (1933): er werd een orde van dienst vastgesteld en de bestaande bundel *Eenige Gezangen* werd uitgebreid tot 29 gezangen.

Na de onrust van de Duitse bezetting en de Vrijmaking gingen de Gereformeerde Kerken 'synodaal' nog even in hetzelfde spoor verder: het aantal gezangen werd verdub-

beld, en in de orde van dienst kreeg een element uit de **reformatietijd** weer een plaats: schuldbelijdenis en genadeverkondiging. Maar, concludeert De Jong, in 1956 was de grens van de gereformeerde eredienst bereikt (p. 122). Hij schrijft dat "de basis van de meest in het oog springende verandering, de invoering van de **genadeverkondiging**, zo wankel was, dat al spoedig twijfels over de invulling hiervan naar voren kwamen" (p. 158). De Jong noemt hier de Kamper hoogleraar K. **Dijk** als de invloedrijkste op liturgisch gebied. Hij "had **wel een** eigen visie op de liturgie geformuleerd, maar deze was meer op een gedateerde afweer en afwijzing gebaseerd dan op een positieve, opbouwende en inspirerende benadering van het verschijnsel. (...) Zijn publicaties (...) boden nauwelijks concrete alternatieven voor de eigen kerk." (p. 158)

In die tijd ontstonden er spanningen in de kerken, ook in liturgisch opzicht. Aan de ene kant waren er jongeren die de **kerkdienst open** wilden zetten naar de wereld toe; zij vroegen naar de maatschappelijke relevantie. Aan de andere kant waren er die – in navolging van de liturgische beweging in de Hervormde Kerk – zich gingen oriënteren op de eerste eeuwen van onze **jaartelling**, in plaats van op de **zes**-tiende eeuw. Bovendien viel de oudere generatie **hoogleraren** en predikanten weg. Binnen de kerken werd een Gereformeerde werkgroep **voor Liturgie** opgericht. Deze werkgroep hield zich bezig met de bestudering van de liturgie en bood daarnaast ook de synode haar diensten en **deskundigheden aan**. Diverse leden van deze werkgroep maakten gedurende achtereenvolgende jaren deel uit van synodale **deputaatschappen**. De grote invloed van **deze** werkgroep wordt door de Jong uitgebreid beschreven; hij had onder **meer** **toegang** tot haar notulen en correspondentie. De periode 1962-1964 wordt door

De Jong getypeerd als "oecumenische orde op liturgische zaken". De **klassiek-gereformeerde** orde van dienst werd geconfronteerd met oude liturgische vormen van andere kerken; **vormen** die **door** de liturgische beweging ook in de Hervormde Kerk geïntroduceerd waren. Het lijkt er sterk op dat binnen de **werkgroep** voor **liturgie** de keus al gemaakt was: men **vroeg** er om argumenten die het **gebruik** van elementen als praefatie, Sanctus en **Benedictus zouden** kunnen ondersteunen (p. 241). Tegelijkertijd werd het karakter van de tweede zondagse kerkdienst ter discussie gesteld (p. 242v). Onder termen als leerdienst, getijdedienst, vesperen avondgebed werd gepoogd de tweede dienst een ander karakter te geven (p. 345). De ontwikkelingen stonden overigens **niet** stil: tien jaar later lag die tweede dienst als **zodánig** onder vuur (p. 322).

Oecumenisch perspectief (vanaf 1965)

1965 werd een **belangrijk** jaar. Terwijl er in de kerken veel onzekerheid en verwarring heerste over principiële vragen (p. 259), wisten deputaten en **werkgroep** voor liturgie **goed** wat ze wilden. Zij kregen dan ook hun zin, mede **dankzij** hun tactische aanpak. Het **gedachten**-goed van de werkgroep was verwerkt in het **deputatenrapport**, maar in een aantal **gevallen** was de formulering afgezwakt met het oog op de **aanvaardbaarheid** voor de synode (p. 259). Ook schreven deputaten, "dat zij in **allerlei beslissingen** waarbij verschillende oplossingen mogelijk zijn, prioriteit zullen verlenen aan het oecumenische motief" (p. 257). De Jong legt uit: "Het Nieuwe Testament biedt de elementen voor een orde (...) De kerk der eeuwen biedt de structuur (...) De gereformeerde traditie, zoals zij is neergelegd in de gereformeerde belijdenis, is daarbij niet meer zoals voorheen **allesbepalend**, maar **slechts** een randvoorwaarde" (p. 254).

Een **voorbeeld** hiervan vond ik in wat De Jong **doorgeeft** rondom de verhouding tussen prediking en avondmaal. Deputaten stelden in hun interne discussie: "prediking en avondmaal vormen de twee brandpunten van de samenkomst der gemeente". Dit standpunt kwam echter slechts in bedekte termen en in het historisch overzicht **naar** buiten. Zo **zou** die zin "een minder principiële lading krijgen en mogelijk minder weerstand oproepen" (p. 256 – m.a.w.: als de vraag naar aansluiting bij de belijdenis, die de sacramenten omschrijft als 'gevoegd bij het Woord', **niet** teveel aandacht kreeg, zouden deputaten mogelijk een meer 'oecumenisch' resultaat bereiken). Het rapport was niet helemaal klaar. Er werd wel verwezen naar de verhouding van de liturgie tot het eigentijdse, maar aan de reflectie daarop was men nauwelijks toegekomen @. 265). Hoe reageerde de synode? Zij wilde geen uitspraak doen over de **vooronderstellingen** van het rapport, maar aanvaardde wel de voorstellen; deputaten **kregen** het verzoek een **toelichting** op de vrijgegeven orden te schrijven (p. 261).

Zo was in 1965 ten aanzien van de orde van dienst een doorbraak bereikt. Nu verschoof de aandacht naar de **samenwerking** met de Nederlandse Hervormde Kerk, vooral m.b.t. psalmberijming en gezangboek. In een periode die werd gekenmerkt door veel vragen, aarzende antwoorden en toenemende onzekerheid (p. 266), **werd** de synode in 1969 **geconfronteerd** met een conceptbundel voor de gezangen. De deputaten rapporteerden **ook** over selectiecriteria. Zij hadden het principe 'niet in **strijd** met bijbel en belijdenis' in **ruime** zin opgevat. Oecumenisch werden **waar** maar enigszins mogelijk grenzen overschreden (p. 302). Er **was** nogal wat tegenstand bij de synode; men voelde zich **overvallen**. "Ze **meende** enerzijds niet capabel en competent te zijn, maar

had er gevoelsmatig wel degelijk een mening **over**. (...) Voor de oordeelsvorming van de synode telde **echter** dat er **na** 1960 over de inhoudelijke kant van het **kerk**lied op synodaal niveau geen gedachtenwisseling meer had plaatsgevonden" (p.304). De tegenstand werd echter overstemd, **en** het Liedboek voor de kerken kon **er** toch komen. Aan het eind van de zestiger jaren begon de **gereformeerde** eenheid steeds duidelijker te verbrokkelen. Het gezag van de **belijdenis**geschriften nam af, en tengevolge daarvan ook de geregelde catechismusprediking. In de loop van de zeventiger jaren **werd** de lacune die daardoor ontstond, opgevuld door een fenomeen dat **voor** de **gereformeerden** nieuw was: een landelijke jaarorde met een jaar-omvattend **leesrooster**. In roomse en lutherse **kerken was** men al **heel** lang gewend aan vaste leesroosters **voor** iedere **zondag**, die **nauw** gekoppeld waren aan het kerkelijk jaar. Onder leiding van de gereformeerde prof. G.N. Lammens werd eraan gewerkt om **één** oecumenisch **leesrooster** op **te** stellen. Wat **altijd** heel moeizaam **was** geweest, bleek nu mogelijk. Misschien wel doordat een 'synodaal'-gereformeerde, die geen eigen **leesrooster-traditie** meebracht, hierin beter samenbindend kon **werken** dat een **roomse** of lutherse voorganger. De Jong: "Het lijkt **er** op, dat het **spoor** van de **gereformeerde** **traditie** door het lokkend oecumenisch perspectief geheel zal worden **verlaten**" (p.361). Tegelijkertijd is de theologische achtergrond **veranderd**: "Het denken over de grondslagen van de liturgie (is) onder invloed van Lammens en Boon sterk bepaald **door** het gedachtenis-karakter **ervan**" (p.377).

Beoordeling

Van een boek dat in 400 bladzijden ruim 150 jaar **bestrijkt**, kun je geen volledigheid verwachten. Maar er staat wel veel in. We **krijgen** een uitgebreid overzicht **van wat spo-**

des, deputaatschappen en hun directe relaties zoal hebben gedaan op liturgisch gebied. Maar kerkgeschiedenis **moet méér** zijn dan weergave van **besluiten** en meningen. **Er moeten ook** motieven en achtergronden worden aangewezen. Op dat punt stelt dit boek enigszins **teleur**. Het is goed merkbaar dat de schrijver zich thuisvoelt bij de recente **ontwikkelingen** in zijn kerken, en dat hij weinig affiniteit heeft met de **gereformeerden** van vóór 1960.

Dat laatste is te **merken** aan de manier waarop hij de houding van de Afgescheidenen tegenover liturgische veranderingen weergeeft. Als eerste factor noemt hij de afkeer van vernieuwingen, daarna pas noemt hij de inhoudelijke bezwaren tegen de doorgevoerde veranderingen. Ik vraag me af of die volgorde **correct** is. Hebben de inhoudelijke bezwaren tegen **bepaalde** vernieuwingen niet de **aanzet** gegeven tot verzet tegen elke **verandering**? Was niet hun hoofdmotief: verzet **tegen een geest van** dwaling, die **zij** daarna mogelijk dachten te **bespeuren** in al die veranderingen?

De Jong beweert dat er bij de **Afgescheidenen** weinig liturgische vernieuwing te vinden **was**. Op het eerste gezicht is dat wel waar. Maar wie beter oplet ziet een groot verschil. De 19e eeuw **begon** met **kanselredenaars** tijdens de godsdienst-oefeningen, die hun best deden om bij de gemeente "**het** echt godsdienstig gevoel (te) **verwekken**".² **Naast** die officiële diensten waren er conventikels, **bijeenkomsten** van gelijkgezinden, die met elkaar de H. Schrift **lazen** en uitlegden en **gebedsgemeenschap beoefenden**.³ Maar een eeuw later is in de gereformeerde kerken de gangbare mening grondig veranderd: de kerkdienst is het **wettig saamvergaderen** van God met zijn volk, en de ambtsdragers **roepen** deze **vergadering bijeen**.⁴ Het **principiële** onderscheid tussen kerkdiensten conventikel wordt **ook** duidelijk gesteld. Kuijper gebruikt liever het woord

oefening, en hij **beschrijft** het verschil **als** volgt: "In den dienst des Woords zwijgt de gemeente en spreekt God alleen. In het gebed luistert **God** en spreekt **de gemeente**. In de oefening spreekt de **gemeente** voor Gods **oog zichzelf toe**".⁵

Een soortgelijke ontwikkeling vindt plaats **ten aanzien van** de preek. Van **leerrede** verandert die in evangelie-verkondiging, boodschap **van** God, bediening van het Woord'. **Deze** principiële bezinning op het belang van eredienst, prediking en ambten legde de voornaamste basis voor de liturgische bezinning in de decennia **daarna**. Jammer dat hiervan zo weinig terug te vinden is in dit boek.

Dat ligt **m.i. ook** aan een methodisch probleem. Om de hoeveelheid stof beheersbaar te houden, hanteert de schrijver **een** drietal aandachtspunten: (1) wie bepaalden de **inrichting** van de eredienst? (2) welke criteria **gebruikten** zij? (3) onder welke omstandigheden gebeurde dat? **@. I).** **Zo'n** methode is prima, als tenminste de juiste vragen worden gesteld. Maar het risico bestaat dat belangrijke aspecten buiten beeld raken.

In dit boek gebeurt dat met de belangrijke vraag: wat is de eredienst in essentie? En, direct **daarmee** samenhangend, 'de **centrale** vraag **inzake** de liturgie': die "naar de **tegenwoordigheid-Gods op aarde**".⁷ Ik had verwacht dat **die** vragen aan de orde **zou** komen bij de bespreking van de **criteria**, maar dat gebeurt helaas **niet**. **Ook** ontbreekt m.i. de diepgang bij de vraag naar de omstandigheden; nergens wijst De Jong op **Kuijpers** verzet tegen Schleiermacher of het conventikel, of **Dijks** verweer tegen Karl Barth. **Ook** geeft hij maar oppervlakkig rekenschap van de vraag welke leer (of 'wind **van** leer') de liturgische veranderingen na 1960 heeft **aange-wakkerd**.

Dit wrekt zich bij het beeld dat De Jong van Kuijper schetst. Herhaaldelijk vermeldt **hij** diens visie op de

eredienst als 'samenkomst van de gemeente'. Maar Kuijper zelf geeft al aan dat het **een onvolledige** omschrijving is! Direct nadat hij in zijn boek **Onze Eredienst** de kerkdienst heeft beschreven als **samenkomst van de gemeente** (p.16-20), zegt hij in het volgende hoofdstuk: het is een samenkomst **van** de gemeente met God! "Dat laatste voegt men er gewoonlijk niet bij, en toch door dat weg te laten, bederft men alles."⁸ De Jong komt aan die toevoeging "met **God**" helemaal niet toe (zie bijv. p.252). Wanneer hij **meer** oog had gehad voor dit motief, had hij misschien ook veel minder spanningsvelden in **Kuijpers** opzet gezien.

Zijn **bespreking** van K. Dijk heeft hetzelfde manco. We **komen** daarin (p.147, 148) vaak de termen "actus a parte Dei" en "actus a parte **populi**" tegen⁹ en je krijgt de indruk dat die bij hem **kenmerkend** voor de eredienst zijn. Zelf geeft **Dijk** echter aan dat die onderscheiding maar tot op zekere hoogte aanvaard kan worden.¹⁰ Hij noemt de eredienst "een actus Dei **cum** populo en een actus **populi cum** Deo",¹¹ waarin altijd beiden, God en Zijn **volk**, actief zijn.

De studie van De Jong had veel aan diepgang **gewonnen** als hij aandacht had gegeven aan de "vragen van vitaal belang" die Dijk als volgt formuleerde: **wat** is de cultus:

"Of offerdienst
of symbolische ontmoeting
of alleen een gesprek met God
of de vergadering der gemeente die samenkomt om te zingen en te bidden en een preek te horen, of de ontmoeting van God met Zijn **volk** in de gemeenschap met Christus **door** den Geest, Die zich bedient van Woord en **Sacrament**".¹²

Kuijper en Dijk hebben beiden **gekozen** voor het laatste antwoord. **Maar** zij deden dat niet in een **vacuüm**. Kuijper **verzette** zich hiermee tegen het conventikelen tegen Schleiermacher.¹³ Ook bij Dijk

speelde het verzet tegen **ongereformeerde** leringen, zoals die van Barth en Van der Leeuw, een belangrijke rol. De Jong heeft daar weinig oog voor, hij noemt **alleen** even Dijks verzet tegen Van der Leeuw."

Had hij meer aandacht gehad voor die geestelijke achtergrond, dan had hij wellicht gesignaleerd hoe de 'synodaal' **gereformeerden** in de zeventiger jaren weer terug lijken bij 'af': Lammens' omschrijving van de eredienst als "een **gezamenlijke** viering waarin mensen op **veel**lei wijze elkaar de dienst van het Woord bewijzen" (p.313) komt heel dicht bij het conventikel waaraan Afscheidenen en Dolerenden zich juist ontworsteld hadden.

De Jong signaleert als nieuwe **ontwikkeling**, dat het werkwoord **gedenken** bepalend is voor het **samenkomen** van de gemeente (p. 280, 377). "In de gedachtenis – door **taal** en **teken** – wordt het **heilshistorisch** verleden op zodanige wijze **beleefd**, ervaren, beleeden en **geïnterpreteerd** dat de **voortdurende** uitwerking en kracht ervan tot verzoening, verlossing en bevrijding **voor** heden en **toekomst aan de dag treden**" (p.377).

Deze nadruk op 'de gedachtenis van het verleden' staat in scherp contrast met de **oude gereformeerde** opvatting, **namelijk** dat in de eredienst God **Zelf** aanwezig is. De aandacht is nu verschoven van Gods Persoon naar zijn vroegere daden. En gedenken – dat kan ook nog steeds als God afwezig is (naar barthiaanse opvatting) of zelfs doodverklaard. Waar echter in de bijbel Gods daden worden herdacht (zoals in ps. 77, 80, 105, 106 enz.) gaat het om de trouw van God zelf, zoals Hij **was** en is. God is immers trouw aan zijn beloften, Hij laat niet varen het werk dat zijn hand begon.

Drs. J.P.C. Vreugdenhil is kerkorganist in de Gereformeerde Kerk van Pijnacker-Nootdorp. In het dagelijks leven is hij automatiseerder bij een international.

¹ Deze vraag is ook nu zeer actueel: wordt het verzet tegen allerlei liturgische veranderingen in onze kerken alleen ingegeven door behoudzucht, of speelt hierin **meer** dat veel 'eenvoudige gelovigen' **fijngevoelig** zijn ten aanzien van de geest achter de wijzingen, zonder dat ze in staat zijn de inhoud van hun bezwaren precies uiteen te zetten, en daardoor in het 'conservatieve hoekje' terecht komen?

² Zo vermeldt het voorwoord bij de *Evangelische Gezangen*

³ Omschrijving ontleend aan de Winkler Prins Encyclopaedie, 7e dr. s.v.

⁴ *Christelijk Encyclopaedie III*, Kampen z.j., 1e dr. p.692; vergelijk ook A.Kuijper, *Liturgie*, Kampen 1914, p. 20v.

⁵ A. Kuijper, *De Heraut* no. 675, 30 nov. 1980. Geciteerd via C. Veenhof, *Predik het Woord*, Goes z.j. p. 35

⁶ Zie hiervoor C. Veenhof, *Prediking en uitverkiezing*, Kampen 1959

⁷ Met deze vraag hangen schier alle andere vragen **ten** nauwste samen: de ontmoeting tussen God en Zijn **volk**, de plaats van de prediking, de betekenis van het Sacrament, de verhouding tussen Woord en Sacrament enz. Aldus G.C. Berkouwer, *Conflict met Rome*, Kampen 1948, p. 286

⁸ C. Veenhof, *Predik het Woord*, Goes z.j., p. 33.

⁹ Vertaald: handeling van Gods kant, resp. handeling van de kant van het volk

¹⁰ K. Dijk, *De dienst der Kerk*, p.110 en 218.

¹¹ A.w. p 203. vertaald: 'handelen van God met het volk' en 'handelen van het volk met God'

¹² **Dijk** a.w. p. 191

¹³ Het ging Schleiermacher om de religieuze mens, de religieuze ervaring en het religieuze gevoel. Zie voor een bredere bespreking: C. Trimp, *De volmacht tot bediening der verzoening*, Groningen 1970

¹⁴ Het hele verzet tegen G. van &r Leeuw en de liturgische beweging komt niet uit de verf. De discussie binnen de hervormde kerk is al eens beschreven door Lescauwat, maar de inbreng vanaf gereformeerde kant verdient evenzeer aandacht. Zie de bijdragen van Berkouwer (*Conflict met Rome en Dogmatische studieën – De Sacramenten*) en R. Schipper (red.) *Van den Dienst des Woords*

¹⁵ Barth laat niet na er op te hameren: God is in de hemel, en wij zijn op de aarde. En hervormd-barthiaanse theologen zoals Noordmans en Lekkerkerker benadrukten het ook dat we er niet op kunnen rekenen dat God naar de kerk gaat als wij dat doen. Alsof Christus niet trouw is aan zijn belofte (Matt. 18:20): Waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam, daar ben ik in hun midden. Helemaal wordt Karl Barth haast niet genoemd in de studie van De Jong.

¹⁶ In 1963 verscheen een bestseller: *God is dood*, van de anglicaan J.A.T. Robinson.

HUISWERK VOOR DE KERKEN

A.S. van der Lugt

B boekbespreking

Kerkgroei is een **thema**, dat de **aandacht van de kerken** heeft, moet **krijgen en/of moet blijven hebben**. Drs. C.J. **Haak** heeft een boekje gepubliceerd, waarin dit onderwerp **ons** helder voor ogen **komt**. Hij confronteert zich met de zgn. Church **Growth** Movement. De Amerikaanse **zendeling** D.A. McGravan zou je de grondlegger kunnen noemen. **Door** zijn ervaring in missionair werk in India heeft hij **een** visie ontwikkeld, waarbij het plannen, meten en organiseren van de groei **van kerken** centraal **staat**.

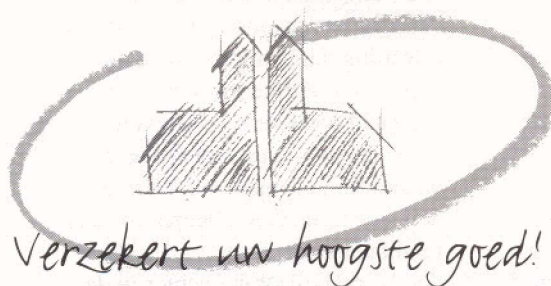
Na de inleiding bespreekt **dr. Haak** de belangrijkste argumenten **voor** de **kerkgroeibeweging**. Kort en krachtig worden de hoofdpijlers

neergezet. Op dezelfde krachtige wijze worden in het volgende hoofdstuk die argumenten bekritiseerd vanuit Gereformeerd standpunt. Ik kan mij er hartelijk in vinden, en ieder die **de auteur persoonlijk** of uit publicaties kent, weet dat er met hem te praten valt, ook als hij zich sterk **uitdrukt**. Dat blijkt ook wel uit het laatste hoofdstuk: "...wie zich **serius** met deze beweging en haar verlangen heeft bezighouden, komt er niet **meer** van los. De **Kerkgroeibeweging**, met al haar **tekortkomingen** en misvattingen, **raakt ook** ons als kerken, als christenen. Dit **kan vaak** een pijnlijke confrontatie zijn, want wat **kwam** er terecht van **de** door ons begeerde groei en **toename** van de

kerk?". Drs. Haak blijft **ook** h'er krachtig, **maar ook wel kort**.

Ik wil graag dit werkje aanbevelen, om te beginnen voor een **bezin- ningsavond** van allen die in de gemeente bij evangelisatie betrokken zijn. Dat zijn wij (**normatief** gezien) **natuurlijk allen**, **maar** ik bedoel nu: commissieleden en dergelijken. Daarbij is de Bijbelse bezinning op de uitgangspunten van de **Kerkgroeibeweging** niet iets om over te slaan en direct de praktische vragen van "en wij **dan?**" te bespreken. **De** aandacht **voor** de kerk in deze beweging blijkt niet direct te sporen met de aandacht zoals wij die in onze traditie kennen. Tegelijk daagt het wel uit om onze eigen traditie

donatus

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel.
Al sinds 1852 **dé** verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollandlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

nog eens te bevragen. Zeker als het gaat om nieuwe vragen, zoals de gemeenschapsvorming van etnische groepen in de grote steden.

Hoe de Kerkgroei beweging ons raakt, **maakt** drs. Haak ons in het slothoofdstuk duidelijk. Om een paar voorbeelden te noemen: het bevestigt **ons** denken over de **ver-**binding **van** geloof **en** kerk (verge-lijk art 26 KO), het **kan** stimuleren tot meer inschakeling van allen, tot het stellen **van** meetbare doelen en het **werken** met effectieve **metho-**den, het leert **ons** dat **alle** onderde-**len** van het kerkelijk leven **missio-**nair gestempeld kunnen worden.

De opzet is gericht op verwerking: **samenfattende** kaders, cartoons, en verwerkingssuggesties aan het slot. De voorgestelde vormen **zijn ook** bedoeld voor gemeenteavonden. Al met al: huiswerk voor **de kerken!**

N.a.v. C.J. Haak, *Kerkgroei... Graag?!*, Barneveld 1997. ISBN 90 5560 066 0. Omvang 84 pag. Prijs f 19,90.

Christelijk Gereformeerd kerkasiel

Sinds enige tijd herbergt de Christelij-ke Gereformeerde Maranathakerk in Groningen **een** Syrisch-orthodox ge-**zin**. Wat bewoog de kerkenraad aan dit kerkasiel medewerking te geven? En wat beweegt de gemeente **vorm** en in-**houd** te geven aan de opvang van het betreffende gezin? De Commissie **KerkAsiel** in De Wekker van 30 janua-ri daarover:

Gaat de kerk, bij het verlenen van kerkasiel, niet op de stoel van de overheid **zitten**? Ja, erger, gaat de **kerk** niet tegen de overheid in, ter-**wijl** ze toch belijdt dat de overheid Gods dienaar is. Vragen die terecht gesteld zijn. Een vertegenwoordiger van Inlia (Een vereniging die informatie geeft over asielzoekers) gaf een ontkennend antwoord. Al heeft de kerkelijke **bescherming** wortels tot in het **begin** van de **kerkhistorie**, het kerkasiel heeft geen enkele **juridi-**sche basis. Maar **er** zijn min of meer afspraken met de overheid. Van het kerkasiel wordt bij de overheid melding gemaakt. De po-**litie** belooft **&** kerk niet binnen te **vallen** **ten** einde de **beschermelin-**gen van de kerk weg te **halen**. Kerkasiel is **een** weg die **gegaan** wordt om de overheid aan te geven dat **naar** het inzicht van velen in de **samenleving** in **een** situatie fout is **beslist**.

Zo kun je in geval van 'ons' gezin stellen dat het gezin werkelijk on-**recht** aangedaan wordt. Het vlucht-**verhaal** is te afgrijselijk en de situa-**tie** in Syrië te gevaarlijk om het ge-**zin** **terug** te laten gaan. Dat moet de **overheid** in de komende periode ge-**probeerd** worden duidelijk te ma-**ken**. **Dan komt** daar nog het argu-

G.J. van Middelkoop

M meegelezen

ment van de bescherming bij. Wat komt er van een gezin (man, vrouw, twee kleine kinderen) te-**recht**, als het wordt blootgesteld aan de gruwelen van haatdragende regimes? Mag je de verantwoorde-**lijkheid** nemen het leven **van** deze mensen in de waagschaal te stel-**len**? Naar het inzicht van **Inlia**, **ker-**kenraad en gemeente mag dat niet. Daarom moet deze mensen een 'vrijplaats' (Numeri 35:9-34) wor-**den** gegeven, totdat **voor** hen **er-**gens e n veilige plaats is gevonden, het liefst temidden van familie in Groningen.

Met het noemen van het woord 'vrijplaats' is misschien wel het meest **wezenlijke** motief aangege-**ven**: Het Bijbelse. Een Israëliet **kon** naar een vrijplaats vluchten om aan de wraak van een **landgenoot** te ontkomen. **Daar** mocht hij dan wachten op een eerrijk proces. **Ook** de **hoorns** aan het altaar **in** de taber-**nakel**, later tempel, konden als vluchtplaats dienst doen. Daarover is te lezen in 1 Koningen 1:50-53 en 1 Koningen 2:28-35. De hele Bijbel door kun je lezen over de plicht van het volk van **God** om vluchtelingen, vreemdelingen, ont-**heemden** en **ontrechten** een veilige plaats en een liefdevolle en eerlijke behandeling te geven. De gemeente van Christus is internationaal. Pe-**trus** schrijft in zijn eerste **brief**

 Piet Los
Dood meisje en andere verhalen
Ook in deze uitgave formuleert hij op een treffende en heldere wijze zijn gedachten waarbij ook voor u de situatie herkenbaar is. Een kostelijk boek.
112 pag., ing. f. 1950
Verkrijgbaar bij de boekhandel
Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591

Rapporten.....
 de Bunschoter bv
drukkerij
Postbus 10 - 3750 GA Bunschoten-Spakenburg
Tel 0331 299 79 99 - Fax 0331 2 7998

CADEAU-TIP
Een ontroerende roman
van **All C. Drost-Brouwer**
Saskia van Almèhre
Wanneer vindt Saskia haar geluk?
96 pagina's ing., f 17,50
Verkrijgbaar bij de boekhandel.
Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes. Tel. 0113-215591

(hoofdstuk 5:9) dat er **meeleven** moet zijn met de 'broederschap in de wereld'. In Hebr. 13:2 staat geschreven: Vergeet de **herbergzaamheid** niet, **want** daardoor hebben **sommigen**, zonder het zelf te weten, engelen geherbergd. Hier gaat het over de christelijke deugd van de **herbergzaamheid**. Niet zonder reden is dit **woord één** van de eerste **woorden** van dit artikel.

Spijswetten en reinigingswetten: waarom?

In Opbouw van 23 januari stond een interview van H. **Algra** met **de** bioloog **J.J. Boersma**, die promoveerde in de theologie. Hebben de **wetten** van God ook betekenis voor onze **kijk** op **mens** en natuur en voor het **milieudebat** vandaag? Boersma heeft een **bijzondere kijk** op de spijswetten en de reinigingswetten in het Oude Testament. Die **regels zijn niet willekeurig, maar verwijzen naar de kern van de godsdienst**.

De meeste theologen hanteren de visie dat de **wetten** waren bedoeld om het volk Israël tot een apart volk **te maken**, met **andere** regels dan de omringende volkeren. Maar dat is mijns inziens een te **beperkte verklaring**, omdat het enkel op de functie gericht is. Op **zo'n** manier verklaar je nog niets **over** de oorzaak. Wat ik dan graag wil **weten**: waarom nu uitgerekend **déze** set van regels? Als het alleen **ging om** het apart zetten van het volk Israël, hadden er ook heel andere regels gemaakt **kunnen** worden.

U wilt dus meer naar de achtergrond van deze wetten, u zoekt naar het onderliggende verband...

Ja, en dat heeft volgens **mij** te maken met de Scheppingsorde. Volgens de opvattingen van de schrijvers van de Hebreeuwse Bijbel was de Schepping goed, er was **orde**. Maar door de gebeurtenissen in de **tuin** is die orde verloren **gegaan**, er is **disharmonie en chaos** ontstaan. Wat eerst volledig **gescheiden was**, **raakt vermengd** leven en dood, de

relatie met de natuur, de relatie tussen de mens en het land, een geboorte wordt pijnlijk. Het goddelijke **raakt met het menselijke vermengd**. Zo lezen we in Genesis 6 over verbintenissen tussen goden-zonen en dochters der mensen. Daarna **komt** de **zondvloed**, die eigenlijk een nieuwe schepping is. Van de reine **dieren** gaan er zeven paar in de ark, van de onreine dieren maar een **paar** (Genesis 7:2). Maar je ziet ook dat er geen volledig herstel is, dat de dieren bang zijn voor de mensen. Daarom **krijgen ook zij een belofte mee**. Dat lees je in Genesis 9:10; een belofte aan de dieren; het zgn. **regenboogverbond**. Later na de zondvloed gaat het toch weer mis: de toren van Babel. De **mens** wil weer als God worden. Daaruit ontstaat het gevoel dat het met de aarde op deze manier niets **meer** kan worden, **tenzij** God een volk apart zet, met eigen wetten en regels. Zo kan er op aarde toch nog een plek zijn waar **het zo is als Hij het bedoeld heeft**. Dat is het priesterlijk decor voor de Thora.

Dat aparte volk had aparte regels nodig. Die regels hadden ook een verwijzende functie. Op welke manier vond die verwijzing plaats?

Die verwijzing zie je in de Hebreeuwse Bijbel, bijvoorbeeld als Jahweh zegt: 'Doe **dit**, want Ik ben heili.' De bedoeling van de spijswetten was om het leven leefbaar te houden, maar ze verwijzen ook steeds weer naar het verloren **gegaane ideaal** van de Heilige Zelf. Ais je dat plaatst in de context van die **vermenging**, dan begrijp je dat ook. Zo mocht het volk geen dieren eten die elkaar doden; de 'vegetarische' dieren voldoen aan die eis. Een varken is wel een herkauwer, maar **het** heeft geen gespleten hoeven en het eet in de natuur ook (resten van) dieren. Onrein zijn ook de dieren **die** niet helder tot een domein horen: zoals **amfibieën**, dieren in het water zonder het **kenmerk** van visen (een reiger) en een dier zonder veren dat vliegt (bijv. een **vleer-**

muus). Om dezelfde reden van vermenging mag het Joodse volk geen twee materialen in één kledingstuk gebruiken (wol en linnen).

(...)

Dat brengt mij opnieuw bij de verwijzende betekenis van de wetten; het moesten dieren zijn die – bij wijze van spreken – geen grenzen overschrijden: ze mochten niet doden, ze moesten zuiver af te grenzen zijn van andere **soorten**. De Israëlieten mochten alleen die dieren offeren en **consumeren die verwijzen naar de Heilige**. En in die verwijzing komt **dan** ook terug dat onze God een heilige, en letterlijk: een **stralende** God is. De reine dieren voldoen aan de **kenmerken** die de Heilige Zelf geeft.

In die wetten is toch ook sprake van gradaties, van nuanceringen?

In de wetten van Leviticus zie je dat voor de Hogepriester **strengere** eisen gelden dan voor de priesters, en voor de priesters gelden weer strengere wetten dan voor het volk. Hoe **dichter je de Heilige nadert, hoe zuiverder de wetten van de reinheid gelden**. De Hogepriester mocht bijv. geen eigen familielid begraven; hij mocht niet in **aanraking** komen met de dood. In die context moet je ook de **wetten over gehandicapten** zien: ze werden niet als mens verworpen (het volk **werd** juist opgeroepen hen te respecteren), maar ze mochten niet in de **cultische zin** Jahweh naderen.

De activiteiten van de Heilige Geest

In hetzelfde nummer van Opbouw

Kostelijke klassieke kinderversjes

Gegrond op Gods Woord en Waarheid voor huis en school, tds. J.H. Maatjes 32 pagina's, geniet f 6,00

Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes. Tel. 0113-215591

maakte ds **M. R. van den Berg** een paar verhelderende **opmerkingen** over de verschillende activiteiten van de Heilige Geest:

Het is van belang duidelijk te zien dat het bij de uitstorting van de Heilige Geest niet om diens geloof bewerkende activiteit gaat. Al die 120 mensen die de Geest ontvingen op de Pinksterdag geloofden al in **Jezus**. Dat geloof hoefde niet meer gewerkt te worden. **Dát** had de **Geest al** eerder in hun harten gewerkt. In die **zin** hadden ze de **Geest al** en hoefden **ze hem** niet meer te ontvangen. De Geest kwam op de Pinksterdag op **een** bijzondere manier, zoals **daarvoor** nog **niet** het geval geweest was: als *kracht waardoor ze getuigen van Christus zouden zijn* (Hand. 1:8). We moeten die twee verschillende **kanten van** het werk van Gods Geest goed onderscheiden. In Joh. 7:39 lezen **we**: de Geest was er **nog** niet, omdat Jezus nog niet verheerlijkt was. Daar is niet **nee gezegd** dat **Hij het geloof nog** niet werkte in de **harten** van de mensen.

Natuurlijk deed **Hij** dat toen al. Ook in het Oude Testament deed Hij dat al. Ook toen werkte Hij, evenals vandaag, het geloof in de harten van de mensen door het evangelie. In die zin **was** de Geest **er al wel** degelijk en **hoef&** Hij niet uitgestort te worden. Maar Hij was **er** nog niet **in** die bijzondere zin, als een gave **van Christus, waardoor de gelovigen tot getuigen worden**

en de grote daden Gods gaan verkondigen. Het verschil **nissen** die twee aspecten wordt heel duidelijk in **Hand. 8**. Door de **prediking van Filippus zijn** velen in Samaria tot geloof gekomen. Dat is zonder meer het **werk** van de Heilige Geest. Dat **blijkt ook** wel, want er ontstond grote blijdschap in die

stad (vs. 8). En Mijdschap wordt immers door de Heilige Geest bewerkt (Rom. 14:17). De Heilige Geest werkt dus in hun midden. Maar ondanks dat lezen **we** toch in vers 16: de Heilige Geest was nog over niemand van hen gekomen.

U bent een meelevend christen.

U geeft royaal aan de kerk en het barmhartigheidswerk. Maar u wilt wel maximaal gebruik maken van de fiscale aftrekmogelijkheden.

Wilt u daar meer over weten, vraag dan vrijblijvend de informatiefolder aan van:

DE STICHTING

Meer Daad bij het Woord

Nieuwlandsweg 6, 8091 HN Wezep

of telefonisch: (038) 376 48 71

SAMENKOMSTEN AMELAND

Ook dit jaar gaat de Commissie-Ameland van de Geref. Kerk van Blija-Holwerd vanaf Goede Vrijdag 10 april 1998 tot zondag 25 oktober 1998 zondagse samenkomsten organiseren in twee plaatsen op Ameland. De commissie wil daarom gaarne zo spoedig mogelijk de namen weten van broeders die op vakantie gaan naar het eiland en bereid zijn in de samenkomsten in Nes en Hollum voor te gaan. Zij kunnen contact opnemen met de **secretaris van de commissie, J. Holtvoort, Veenslag 10, 7711 MH Nieuwleusen, tel. 0529-482055.**

Prof. J. Kamphuis

Juda's hallel

Gods lof in de gemeente

200 pag.,
geb., f 26,75

Prof. J. Kamphuis

Het hallel van de kinderen
De plaats van de kinderen in de lof van God

218 pag.,
geb., f 28,00

Prof. J. Kamphuis

Een eeuwig hallel

De lof van God in het eeuwig leven

200 pag.,
geb., f 28,00

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591